

UTVÄRDERINGAR ÄR INTE ENBART AV GODO

Utvärderingar har fått en allt större roll i den offentliga debatten kring bildningsfrågor. Det här har problematiska sidor, menar **Birgit Schaffar-Kronqvist**.

Text: Birgit Schaffar-Kronqvist

Utvärdering, kvalitetssäkring, lata finlandssvenska elever, skolutveckling, PISA-resultat, World University Ranking List ... För tillfället kretsar mycket inom utbildningssektorn, från dagis till universitet, kring utvärderingar och färsk forskning som rangordnar och betygsätter. Det handlar om jämförelser mellan enskilda elevgrupper, olika landskap i Svenskfinland, språkgrupper eller länder emellan, om enskilda bildningsinstitutioner som skolor, universitet eller utbildningsprogram som rangordnas enligt vissa utvalda kriterier. Även den offentliga debatten kring bildningsfrågor tar allt tydligare intryck av detta.

Egentligen är det inte ett nytt fenomen och inte heller i sig något problematiskt, men vissa gränser inom en sådan diskussion borde iaktas mer noggrant för att några av dagens problematiska drag ska kunna undvikas.

Vad bygger dessa utvärderingar och rangordningar på? Till att börja med handlar det om det självklara: Ingen människa är lik en annan. Hennes hår är kortare än mitt, han på andra sidan gatan är längre än sin kompis bredvid, hon förstår snabbare något nytt i matte än vad han gör. Mer eller mindre medvetet ser vi hela tiden skillnader människor emellan. Med en ytlig kognitionspsykologisk beskrivning kunde vi säga att vi på detta vis sorterar de intryck som vi får i vår tillvaro. Med hjälp av olikheterna känner jag igen vissa personer; några som jag träffar hälsar jag på, andra går jag bara förbi.

Det är viktigt att lägga märke till att det är en sak att se och notera olikheter mellan människor och en annan att värdera dem. Hans mössa skulle passa bättre till kompisens jacka, hennes handstil är lättare att läsa än min. Ofta flätas en beskrivning av olikheter dock redan ihop med en värdering, när den till exempel yttras i ett visst sammanhang. Att han är längre än sin kompis kan inom vissa

idrottsgrenar räknas som en fördel. Värderar man en skillnad är man sedan inte långt från rangordningar.

Inom pedagogik har jämförelser och utvärderingar en lång tradition. Redan 1599 införde jesuiterna ett slags betygssystem i sina skolor. Målet var att sporra till högre och bättre prestationer genom ett system av tävlan mellan eleverna, som kallades *Sancta Æmulatio*, den heliga tävlingslusten. Varje elev fick en så kallad *æmulus* som han kunde jämföra

sig med. Helst skulle de tävlande vara någorlunda jämbördiga i begåvning och kunskaper, helt enkelt för att det är meningslöst att tävla mot en elev som är mycket långsammare eller snabbare än man själv. Av många anses dock först införandet av betygen vid universitetet i Cambridge år 1792 som den egentliga början för vårt moderna prestationsutvärderingssystem i skolor, eftersom det först då idémässigt började likna det slags bokföring som redan hade funnits för varor, inkomster och utgifter.

Det finns en relativ och en absolut dimension i dessa system. Å ena sidan mäts den egna

prestationen i en relativ jämförelse med någon annan. Å andra sidan fanns redan hos jesuiterna en absolut gradering inbyggd i systemet. För att lämpa sig för en viss karriär inom orden behövde man uppnå en viss standard. Här lades grunden för skillnaden mellan att vara godkänd och icke-godkänd, både gällande enskilda kurser inom en utbildning

[D]et är en sak att se och notera olikheter mellan människor och en annan att värdera dem

och i bemärkelsen av ett formellt intyg som ger behörighet till en viss (vidare)utbildning eller ett yrke. De pedagogiska gallringssystem som vi använder idag i skolan, studentexamen eller inom högre utbildning är olika kombinationer av båda. Den absoluta gränsen för godkännande är till exempel ibland inte fastslagen genom en viss innehållslig standard, utan kan vara bunden till gruppens relativa prestation. Ett exempel är när man på förhand bestämmer att 20 % av gruppen inte kommer att godkännas.

Att värdera de skillnader som finns eleverna sinsemellan motiverades redan hos jesuiterna med att tävlandet sporrar till bättre prestationer. Samma motiv nämns idag för alla de nationella och internationella utvärderingar som under de

Motivationen att kritiskt granska den egna verksamheten och inleda förändrande åtgärder minskar ju mer man kopplar prestationen till den egna personen

senaste 10-15 åren har blivit en dominerande del av bildningsdiskussionen. Inte sällan försöker den nyliberala retoriken ytterligare förankra berättigandet i biologin genom hänvisning till människans "naturliga" tävlingslust. Hur man än förhåller sig till tävlingens naturlighet, så bortsett från detta perspektiv från något väsentligt. Det är i långa loppet bara den som vinner som sporrar av jämförelser och tävlingar. Förloraren demotiveras och kommer att ge upp. Det händer kanske inte vid första förlust. Men med tanke på att ett barns utbildnings- och utvärderingskarriär börjar tidigt och kan sträcka sig upp till 15-20 år, så är det förståeligt att ungdomar idag är oroväckande högt stressade och lider av depressioner, och att det är en tidskrävande och svår uppgift att återanknyta till utslagna unga människor.

Vidare är utvärderingar idag inte något som sker vid en speciell tidpunkt utan har blivit en systematisk del av de olika institutionerna för att permanent mäta och kontrollera. Det berör elever lika mycket som skolor, kommuner, universitet eller hela länder. Ett problem här är att tävlingar och jämförelser skapar spänning på förhand som i bästa fall leder till att man anstränger sig extra mycket. Efter varje täv-

ling behöver det dock finnas en vilofas, där vinnaren varvar ner från sin framgång för att få komma tillbaka till realiteten och där förloraren kan vårda sina sår för att få kraft och mod till nästa steg. När jämförelser blir en del av den dagliga rutinen finns denna tid för återhämtning inte mera, vilket leder till att skillnaderna mellan den vinnande och den förlorande enheten accelererar.

Man kan på det viset undra vem dagens utvärderingsmentalitet tjänar. I många avseenden har utvärderingar kunnat visa på problem som finns inom en viss enhet. I bästa fall kan man med hjälp av en jämförelse med andra institutioner eller grupper förstå sin egen verksamhet bättre. Man lär sig av andras framgångar och andras fel, så att de egna problemen kan hitta en lösning och verksamheten börja löpa bättre. För det här syftet kan jämförelser vara bra. Övergången till att rangordna prestationerna inom ramen för en tävling löper dock risk att motarbeta denna positiva sida.

Motivationen att kritiskt granska den egna verksamheten och inleda förändrande åtgärder minskar ju mer man kopplar prestationen till den egna personen. Den offentliga diskussionen kring finlandssvenskarnas skolprestationer under hösten 2011 var ett bra exempel på detta. Olika studier pekade på att svenskspråkiga elever presterade sämre än finskspråkiga i läsning eller är mindre motiverade att göra läxor. Bortsett från frågan hur dessa enskilda studier har genomförts och om resultaten är pålitliga eller inte, så slutade man i den mediala bevakningen mycket snabbt med att tala om det som egentligen hade mätts, nämligen enskilda prestationer och egenskaper. Istället blev dessa resultat ofta omskrivna som personliga misslyckanden. Man talar om "de lata finlandssvenska eleverna" som "presterar dåligt" i skolan. Ett liknande fenomen kan iaktas när skolor, kommuner, universitet eller länder vill skapa ett eget varumärke byggt på positiva egenskaper och förväntningar direkt knutna till institutionens "person".

Här byter man jämförelsens relativa dimension mot ett absolut omdöme om enskilda elever, språkgrupper eller institutioner. I långa loppet kommer detta att vara problematiskt, eftersom det är kränkande att värdesätta en människa enbart på grund av enskilda egenskaper eller prestationer. Kränkningen sker oberoende av om man uppskattar eller kritiserar någons person som helhet på grund av enskilda prestationer. I det här avseendet är den förstärkta fokuset på jämförelser och utvärderingar en problematisk utveckling inom bildningsdiskussionen.

Birgit Sschaffar är forskardoktor i allmän pedagogik vid Åbo Akademi i Vasa